

Deltagelse og aktivt liv – idealer for fall

Høringskonferanse om utviklingshemmedes levekår 16 år etter reformen

REFERAT OG FOTO: SØLVI LINDE

Åpning

Jan Tøssebro, rådsleder, Statens råd for funksjonshemmede.

Bakgrunn for konferansen er uro og avisoppslag som er foruroligende med hensyn til utviklingshemmedes livssituasjon og rettsikkerhet. Det er et klart behov for å gjøre opp status, og se om vi er kjørt av sporet. En gjennomgang av stortingsmeldinger fra 1945 og framover viser at utviklingshemmedes situasjon er oppe til diskusjon hvert tiende år, og hver gang konkluderes det med at nå skal det bli så mye bedre. Men i dag er det likevel på bakgrunn av nyere og sterkere ambisjoner.

Vi har lagt ned institusjonene og er på en ny utviklingsbane der deltagelse, likestilling og inkludering skal gjelde. Konferansen skal gjøre opp status for i dag, hva vi vet og hvor vi ønsker å rette opp kursen. Innleggene er både fra departementene, forskere og brukerorganisasjoner. Det er både fra de som har makt til å ta tak, og de som nytter seg av tjenestene. Vi ser at det er nødvendig å gjøre opp status, samtidig som vi skal se på hva som må gjøres i framtiden.

Et inkluderende samfunn

Bjarne Håkon Hansen, statsråd i Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Dette er et tema som opptar en statsråd med lærerutdanning og videreutdanning i spesialpedagogikk: «20 minutter innledning gjør det

umulig å gå i dybden, men jeg kan spille opp til dette. Når vi har bedt statens råd for funksjonshemmede arrangere denne konferansen, er det fordi vi ser det som nødvendig å samle kloke mennesker som kan hjelpe oss å sette fokus på utviklingshemmedes situasjon. Vi som sitter i regjeringskontorene får også med oss at det er bekymring knyttet til selvbestemmelse, ferie-tilbud, rettsikkerhet, dårlige tjenester. Men vi ønsker noe mer enn den klassiske debatten om alt var bedre før. Vi har sterke ambisjoner om å skape et inkluderende samfunn, jobbe med det på et bredt grunnlag. Vi har en statsminister som sier han vil være statsminister i det landet som har det mest inkluderende samfunnet.»

Bjarne Håkon Hansen tar et lite tilbakeblikk: Det var vel 5000 beboere i HVPU, men det var likevel langt flere som ikke bodde på sentralinstitusjoner. Vi hadde mange små institusjoner med godt faglig nivå, som på mange måter var bra. Men det er ingen tvil om at det var en særomsorg, og at de som bodde der i liten grad var en integrert del av samfunnet for øvrig. Bakgrunnen for reformen var oppnevnelsen av Lossiusutvalget som hadde som mandat å vurdere forholdet mellom ulike etater. Men de ville ikke bare gjøre det, og får etter en runde med statsråden aksept for også å vurdere hva som bør være 1. og 2. linjetjenester. De konkluderer med at HVPU bør avvikles. Begrunnelsen var at institusjonene ofte gav et lukket og ressursfattig miljø, både menneskelig, faglig og kulturelt.

Bjarne Håkon Hansen i samtale med Grete Reitan.

Ansvar ble overført til kommunene, og fylkeskommunen skulle gi de samme tjenestene til utviklingshemmede som de gav til befolkningen forøvrig.

I Sosial – og helsedirektoratets rapport «Vi vil, vi vil, men får vi det til?» reises det kritikk mot det tilbudet utviklingshemmede i dag mottar med hensyn til skole, fritid, arbeid og helsetjenester. Det er en tendens til at folk samles i større boliger, mange mangler Individuell Plan (IP), helse – og sosial tjenester er ikke tilpasset individuell behov, det er stor mangel på kunnskap blant ansatte, og svikt når det gjelder rettssikkerhet.

Statsråden forklarer noe av dette med å si: «Politiske hoder fungerer slik: reformen var en stor reform som en sikrer gjennom øremerkede tilskudd i noen år. Deretter spør en etter neste reform. Det er ikke et system som ivaretar oppfølging godt nok. Mitt mareritt nå er NAV

reformen, i de politiske hoder er den godtatt og vedtatt, men det er bare 49 NAV kontorer, vi mangler over 100. Når jeg snakker om den, blir andre utålmodige og vil høre hvilke andre planer om nye reformer jeg har. Når en reform starter, er politikerne ferdig med den.»

Gode levekår for mennesker med utviklingshemning – utfordringer for sosial- og helsetjenestene.

Bjørn Guldvog, assisterende direktør i Sosial – og helsedirektoratet

Også Guldvog peker på rapporten fra Sosial- og helsedirektoratet, og hevder den samler mye kunnskap. Det er skjedd en vesentlig bedring av utviklingshemmedes levekår, boligene er av bra standard, mange mottar gode tjenester og de går i barnehage eller på nærskole. Men mye mangler. Rapporten viser at det er nødvendig å styrke

primær- og spesialisthelsetjenesten. Det er nødvendig med oppfølging og mer korrekt bruk av medisiner. Langt flere utviklingshemmede enn andre bruker gammeldagse medisiner med dårlig effekt og store bivirkninger. Kompetansen og engasjementet hos både primær – og spesialisthelsetjenesten må økes slik at de prioriterer utviklingshemmede i sitt arbeid. Påfallende få mottar grunn- og hjelpetønad. Brukermedvirkningen er for dårlig, og de sosiale tjenester endres ikke til tross for endring i behov. Guldvog henviser til IP, og hevder at en slik plan kan gi mennesker uten egen stemme et bedre og mer koordinert tjenestetilbud. Grunnlaget for gode tjenester ligger i god bemanning, Direktoratet vil søke å styrke arbeidet med IP, brukermedvirkning og øke kompetanse gjennom bruk av etter og – videreutdanning.

Men noe positivt er i gang: et ønske om å etablere felles nasjonale læringsarenaer som gir ny kunnskap – samtidig som det er viktig å implementere den kunnskapen vi allerede har – førte til etablering først av UAU (Utviklingsprogram om aldring hos mennesker med utviklingshemning) i 2004 og siden NAKU (Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemning) i 2006. I tillegg er ulike prosjekter knyttet til fritid og ferie eksempler på tiltak som er satt i gang for å styrke tjenestene.

Hva er det som skal til? Om bestrebelser for å bedre livssituasjonen for personer med utviklingshemning

Johans Sandvin, Høgskolen i Bodø

Sandvin starter med å si at rapporten som flere ganger er nevnt oppsummerer mye, men for at konferansen ikke skal bli en serie med gjentakelser, vil han bare si at det går *sakte*. Hvorfor kommer vi ikke lenger? Vi som hadde så høye

ambisjoner! Jeg er ikke i stand til å svare på det spørsmålet på 20 minutter, selv ikke om jeg hadde hele dagen. Men vi kan stille mer presise spørsmål. Hva har hendt? Dersom resultatet er dårligere enn vi håpet, må vi spørre hva som sviktet.

Forklaringene kan ta utgangspunkt i at ambisjonene var for høye, reformen fikk liten oppmerksomhet etter den ble gjennomført, rettighetene til utviklingshemmede er for svake, kommunene opplever en prioriteringskrise, og ikke minst – de utviklingshemmede har ingen sterk faggruppe til å forsvare seg. Men Sandvin tror egentlig ikke ambisjonsnivået var for høyt. Hadde det vært lavt nok, ville vi ikke sittet her, sier han. Men det kunne vært mer presist formulert. – På den annen side; kanskje er dette et område som trenger store ord og sterkere rettighetsfesting? Et eksempel er folk i Bergen som ikke får boligene de sårt trenger. De er dømt til å bli saldert mot grupper med langt større gjennomslagskraft. Og en sterkere rettighetsfesting ville gitt kommunene et godt kort på hånden i kampen om midlene. Vernepleiere var de faglige pådriverne. Men de er ikke ofte sett på barrikadene, Verken i lønnekamp eller faglige debatter. Vernepleierne har ikke utviklet eget fag, og i det siste har de snudd seg mot andre jaktmarker. Samlet sett kunne faktorene nok gjort en stor forskjell, men hvorfor blir det ikke slik?

Hvorfor ble det ikke tatt sterkere grep? Kanskje mange av disse problemene kan føres tilbake til mer grunnleggende begrensninger? Begrensninger som ikke så lett lar seg løse, verken gjennom politisk oppmerksomhet, ressurser eller lovfestede rettigheter. En slik begrensning kan være våre egne forventninger, våre mentale bilder av situasjoner. Er vi så styrt av historiske bilder at forventningen om kulturell og egentlig likestilling er umulig? Det eksisterer flotte mål og

idealer, men tror vi egentlig på dem? Er vi i det hele tatt i stand til å visualisere for vårt indre blikk hva full likestilling og deltagelse, full inkludering og normaliserte livsvilkår for utviklingshemmede i praksis vil kunne være?

Johans Sandvin forteller om en tur til Acapulco i Mexico, der han fikk en lærerik erfaring. Han ble kjent med en veldreid dame med Down's syndrom. Hun beveget seg på dette luksushotellet med en slepen eleganse som fikk han til å føle seg som en bonde fra landet. «Hvilket jeg jo er, men jeg ble kjent med utviklingshemmede som viste meg at mine indre bilder er langt snevrere enn jeg hadde trodd». Disse menneskene kom blant annet med kritikk mot konferansen, det var for dyrt og fasjonabelt, noe som kunne hindre mange i å delta.

Vi er sosial konstruksjoner, vi utvikler raffinert kompetanse. Hvilke roller tildeles vi, og hvilke forventninger møter oss og former oss? Våre forestillinger om og forventninger til utviklingshemmede representerer en viktig barriere. Dette handler dypest sett om respekt, re – spekt, det å se en gang til. Det er synd vi har så vanskelig for å se utover egne forestillinger. Stereotypier er sterke, men stadig oftere ser vi at utviklingshemmede sprenger dem. Ære de sterke, men hva med de svake, er de en del av kategoriseringens kontroll? Individene som følger egne interesser samtidig som de er brohoder i en kamp. Hver gang vi får en på trynet ute eller hjemme, ser vi at våre kategoriseringer er for trange. Det er bra, det får oss til å se og høre nøyere etter.

Døvespråket er et eksempel. Her ble det definert strategier for å unngå dette. Vi kan utnytte IP, vi kan bestemme oss for at alle mennesker med utviklingshemning får en koordinator i kommunene. En som spør hva de ønsker seg, hva som ville være den optimale livssituasjon, og

så utvikler en IP som konkret gir uttrykk for hva som må til. En planlegging, ikke en planlaging som utviklingshemmede har vært utsatt for så mange ganger før. I løpet av noen få år ville vi hatt helt andre mentale og reelle bilder av hva utviklingshemmede er.

Utfordringer i tjenester til utviklingshemmede – sentrale tilsynserfaringer

Lars E. Hansen, direktør i Helsetilsynet

Tilsyn er å følge med og sette foten ned dersom vi finner avvik eller brudd på loven. Tilsyn skal medvirke til at befolkningens behov for tjenester ivaretas, at det drives forsvarlig og at svikt forebygges. Det innebærer at vi som tilsynsmyndighet må velge å undersøke tjenester og tema der vi tenker at svikt kan føre til store konsekvenser. Før vi beslutter hvilket tema vi skal undersøke, etterspør vi råd fra brukerorganisasjoner og fagmiljøer om hvor der er fare for svikt, og hvilke type svikt som er spesielt alvorlig. Vi tenker at utviklingshemmede oppfyller disse kravene. Mange av dem vet ikke om sine rettigheter.

Tilsynet gjennomføres i åpenhet, vi sier fra at vi kommer og hvem vi vil snakke med, 2 mnd i forveien. Vi gjør det mulig for både dem vi har vært hos og dem vi skal besøke, å sikre de tjenestene de gir. Men som resultatene viser; de bruker ikke tiden. Som det står i skriften: «Vi finner dem sovende.»

Fylkesmennene gjennomførte i 2005 og 2006 tilsyn med rettsikkerhet knyttet til bruk av tvang og makt overfor mennesker med utviklingshemning. Undersøkelsen gjaldt om kommunene sikret at brukernes behov for tjenester etter lov om sosiale tjenester § 4-2 a til d ble endret i samsvar med at brukernes behov endret seg. Og at tjenesteytingen ble lagt til rette for minst mulig

bruk av makt og tvang. I 2005 hadde vi tilsyn i de kommunene som hadde meldt inn bruk av tvang og makt. Året etter var oppmerksomheten rettet mot de kommunene som ikke hadde fattet slike vedtak eller sendt inn meldinger om skadeavvergende tiltak i nødsituasjoner.

Loven og tilsynene har en positiv effekt, ved at bruken av tvang reduseres over tid. Men vi ser også kommuner som ikke i tilstrekkelig grad søker å finne alternative tiltak. Kommunene er ikke lærende organisasjoner. Selv ikke med en statsråd som er spesialpedagog. Hvordan kan det ha seg, at en ikke lærer av egne og andres feil? En kan gå på nettet og lese om nabokommunen, og burde da tenke at nå må vi fikse dette før Hansen & Co kommer. Men de gjør ikke det. I 2005 hadde vi tilsyn i 112 kommuner, og fant mange avvik. Fylkesmennene fulgte opp med konferanser, og folk fra kommunen kom. Bare i Bergen møtte ca 200 ansatte. Men det er ikke det som er problemet. Problemet er ledelsen som ofte ikke vet hva som skjer. De største problemene er dårlig ledelse, dårlige styringsinstrumenter og at en ikke lærer av egne og andres feil.

I 2006 hadde vi tilsyn med de kommuner som lot som om de ikke brukte tvang og makt, og de visste at vi kom, men det virker likevel ikke som om de har snøret i bunn. Kommunestyret må ikke overlate kvaliteten av tjenestene til administrasjonen og fagfolk. De må ta ansvar, og de må lese tilsynsrapportene – og siden de ikke gjør det siste frivillig, sender vi rapportene til dem. Vi har lenge hatt det som rutine å sende tilsynsrapportene til alle kommunestyremedlemmene i de kommunene vi har vært på tilsyn.

I fjor hadde vi landsomfattende tilsyn med habiliteringstjenestene til funksjonshemmede barn. Tilsynet omfattet habiliteringstjenester for funksjonshemmede barn i alderen 0–18 år med medfødte tidlig manifesterte eller tidlig ervervede

nevrologiske tilstander, eller skader i sentralnervesystemet. Herunder også barn som har en psykisk utviklingshemning i tillegg til de nevnte nevrologiske tilstander. Tilsynet viste at tjenestene varierer mye, og at de ikke er likeverdige. Det er store forskjeller mellom kommunene og mellom spesialisthelsetjenestene. I nær tre fjerdedeler av kommunene fant vi mangler i rutiner og tiltak som skal sikre koordinert planlegging og regelmessig oppfølging av habiliteringstjenesten i samarbeid med barn og foreldre. Samlet oversikt over behov og tiltak var mangelfull, og resultatet ble slik foreldre hele tiden har visst: Det er de som har den koordinerende jobben. Vi kunne flagget hver gang vi fant en IP, men vi har ikke flaggstang og vi hadde ikke hatt mye bruk for den heller. Om fastlegen ble involvert i planlegging og habiliteringstiltakene eller ikke, varierte. Nær halvparten av kommunene hadde ikke koordinerende enhet. Og der de hadde, var det uklart hvilke oppgaver enheten skulle ha. Avlastningstilbudene var ikke individuelt tilpasset og/eller marginale i en tredjedel av kommunene. Enkelte habiliteringstjenester kunne ikke gi så mye veiledning som var nødvendig, og to tredjedeler sikret ikke at arbeidet med IP ble igangsatt. En tredjedel holdt ikke fristen for å vurdere innen 30 virkedager, og måten resultat og henvisninger om videre tiltak ble tilbakemeldt til relevante instanser varierte. Mange steder fikk ikke fastlegen rapportene fra habiliteringstjenesten.

Tilsynserfaringene viser at tjenester til utviklingshemmede varierer, og at det er til dels store forskjeller i tjenestene som brukerne får. Utviklingshemmede har ofte behov for tjenester fra mange instanser, noe som medfører at mange tiltak skal koordineres, og med det en sårbarhet og fare for svikt. En burde laget en oversikt over hvilken kommune det var best å flytte til. Men

Ivar Brevik forsker ved Norsk institutt for by- og regionsforskning.

det verste er at kommunene heller ikke lager lister over egne feil eller uønskede hendelser, slik at de kan sikre et forbedrings- og læringsarbeid. Og når ledelsen ikke gjør det, slutter de ansatte å gjøre det.

Vi vil ha et lederfokus. Verdigheten til et samfunn må vurderes etter hvordan vi behandler mennesker med utviklingshemning, og Norge har ikke bestått denne testen. Dere som er i salen må være geriljasoldater for denne gruppen mennesker. Det er geriljasoldater de trenger, noe annet duger ikke!

Normalisering i revers? Bo og tjenestesituasjon 10 år etter reformen.

Ivar Brevik, Forsker, Norsk institutt for by – og regionsforskning

Bakgrunn og mandat:

Intensjonen med reformen var bedring og normalisering av levekår. En ønsket å legge til rette for at utviklingshemmede så langt som mulig kunne leve og bo selvstendig og ha en aktiv og meningsfull tilværelse i fellesskap med andre. Utviklingshemmedes levekår skulle vurderes ut fra normer vi normalt bruker. Normalisering innebar f.eks at tjenester ikke burde knyttes til boligen, men ytes den enkelte der en bor og av det vanlige tjenesteapparatet. Målet med reformen innebar samtidig en standardheving, blant annet at flest mulig utviklingshemmede skulle leie eller eie egen bolig med samme utforming, standard og plassering som øvrige boliger i et vanlig bomiljø. I prosjektets mandat la en disse hovedmålsetningene til grunn og reformens ideologi ble premissene for en etterprøving om

og i hvilken grad bo- og tjenestetilbudet som er realisert for utviklingshemmede er i tråd med HVPU-reformens prinsipper.

Metode

Prosjektet ble gjennomført ved hjelp av data fra fire ulike delundersøkelser: Spørreskjema på kommunenivå for å kartlegge utviklingshemmedes bolig – og tjenestetilbud. Spørreskjema på individnivå for å kartlegge boforhold, bruk av kommunale tjenester, medvirkning, sosial kontakt og fritidsaktiviteter. 6 Case-studier av utvalgte boanlegg, og analyse av Statens Helse-tilsyns undersøkelse i 2003 av brukere av kommunale pleie – og omsorgstjenester. I alt består utvalget i kommuneundersøkelsen av 3292 personer, dvs 16,5 % av alle utviklingshemmede i Norge. Mer om undersøkelsen, utvalg og metode er å finne i Samarbeidsrapport NIBR/SINTEF 2007, <http://www.shdir.no>

Kjennetegn ved utviklingshemmedes boformer:

Det er i hovedsak foreldre eller kommunen som eier de boligene som utviklingshemmede bor i, svært få eier sine egne boliger. 65 % av alle utviklingshemmede mellom 20 og 66 år bor i kommunale boliger eller institusjoner. 15 % bor hos foreldrene, og bare 20 % i egne, eide eller leide boliger. De aller fleste utviklingshemmede bor i bofellesskap eller samlokaliserte boliger. Som forventet er det variasjonen som er særpreget ved utviklingshemmedes funksjonsnivå og behov for hjelp. Praktisk bistand varierer fra 0 til over 100 timer i uken. Behov for hjelp varierer uavhengig av boform.

Imidlertid viser det seg av dersom en har behov for hjelp i mer enn 6 timer for uken, er det stor sannsynlighet for at en befinner seg i en eller annen form for fellesskapsboliger. Av utvik-

lingshemmede som ikke bor sammen med foreldrene, bor 9 av 10 i en eller annen form for fellesskap med andre utviklingshemmede, eller i kommunalt leide, selvstendige boliger. Bare 1 av 10 bor i selvstendige boliger uten nærhet til andre utviklingshemmede og uavhengig av et kommunalt leieforhold, dvs uavhengig av et offentlig strukturert boligregime. Dette skiller seg sterkt fra andre funksjonshemmede og befolkningen for øvrig, der 8 av 10 eier sin egen bolig. Også antallet utviklingshemmede som bor i flerbolighus, skiller seg fra den øvrige befolkningen. Bare hver syvende utviklingshemmede bor i enebolig, mens resten bor i ulike former for blokker, terrassehus, rekkehus eller lignende. Bosetningsmønsteret er preget av segregert integrering. Boligene befinner seg stort sett i vanlig bebyggelse. De er segregert ved at de er bygget for utviklingshemmede, og leid ut av kommunene. En betydelig del skiller seg ut som kollektive boformer. I tillegg er det en tendens til å samle flerbolighus for utviklingshemmede i nabolag der andre funksjonshemmede og eldre er overrepresentert.

De fleste flerbolighusene skiller seg fra den øvrige bebyggelse i utseende, størrelse og byggestil, men det er likevel de som bebor husene som i størst grad fører til opplevelsen av annerledeshet. Dersom alle beboerne er utviklingshemmede, og de har liten evne til å uttrykke seg, oppfattes boligen svært ofte som annerledes enn nabolaget for øvrig.

Boligenes nærhet til personalbase

Av utviklingshemmede som bor i kommunale boliger mottar 8 av 10 praktisk bistand fra personalbase på dagtid. Nesten like mange har tilgang til service om natten. De fleste personalbasene er lokalisert under samme tak som beboerne. Bare 4 % bodde slik at det ville gå mer

enn 10 min før tilkalt hjelp kunne komme til stede. Det innebærer at 91 % av de som bor i kommunale boliger har døgnkontinuerlig tilgang på praktiske hjelpetjenester på samme måte som i institusjon. Graden av tjenester går fra en time til mer enn 100 timer i uken, men organiseringen av tjenestene er svært konform. En kan gjerne spørre om det er en kollektiv tjenesteform som er utviklet? Denne sterke knyttingen mellom bolig og tjenester står i sterk kontrast til reformens normaliseringsprinsipp om atskillelse mellom bolig og tjenesteyting. Og det er stikk i strid med de prinsippene som funksjonshemmedes organisasjoner har forfektet.

Bruk av personalbase er nok langt på vei forenelig med prinsippet om individuell tjenesteyting, men det reiser likevel et dilemma. Det er behovene hos de mest hjelpetrengende som er mest styrende for organiseringen av tjenestene. Men vil en slik dominerende tjenesteyting også «ufrivillig» omfatte de som ikke har så stort hjelpe- og tilsynsbehov? Og selv om et klart flertall bor tilknyttet en personalbase, mener representanter for kommunene at enda flere burde gjøre det. Spesielt gjelder dette de som bor i boanlegg som mest ligner på vanlige boliger, og som i hovedsak bor sammen med vanlige folk, dvs. de som tilhører det lille mindretallet som synes mest normalisert i henhold til HVPU reformens mål.

Forskerne hevder at sentrale ambisjoner har tapt seg i møte med den kommunale virkelighet, og spør om det er dette vi vil – eller om vi skal børste støvet av gamle idealer?

I tillegg til det som er nevnt, drøfter undersøkelsen kommunenes kriterier ved tildeling av bolig, tar for seg behovet for nye boliger og vurderer hvor vidt utviklingshemmede har mulighet for å skifte bolig dersom det blir behov for det. For nærmere svar på dette, henvises det til Samarbeidsrapport NIBR/SINTEF 2007.

Plenumsdiskusjon

Høringskonferansen hadde mange deltagere med mye på hjertet. I det videre har jeg forsøkt å referere noen av kommentarene, uten å gå inn på hvem som sa hva.

Kommunenes selvråderett er en hellig ku. Hvor lenge skal kommunene få fortsette å legge opp tjenestene etter eget forgodtbefinnende, til tross for et kvalitativt lavmål?

Min sønn gikk fra å være borger til bruker når han kom inn under det kommunale tjenesteapparatet.

Min datter ville blandes, ikke grupperes, og kjøpte seg sin egen leilighet. Vi skulle hatt mange ulike boformer slik at den enkelte kunne finne den boformen som passet.

Det er en skuffelse at det ikke ble opprettet et eget ombud for mennesker med utviklingshemning.

Pasientombudet skal være for alle mennesker, og det er jo bra. I tillegg skal det opprettes et diskrimineringsombud i forbindelse med at den nye loven vedtas. Det ombudet vil kunne ivareta mange av de områdene som pasientombudet ikke har ansvar for.

Vi må lage et mer inkluderende samfunn, både i forhold til skole, fritid og arbeid.

Mange mister sine dagsentertilbud når kommunen skal ta grep om økonomien. Dagsenter er ikke en lovfestet rettighet. Når kommer det?

Lovgrunnlaget for rettighetsfesting av dagtilbud: Baututvalget er på gang, de skal vurdere hvordan vi kan få helse og sosiallovgivningen til å henge bedre sammen.

Hva skal til for å rekruttere stabile, godt utdannede folk som ønsker å være i stillingene over tid, og som har en genuin interesse for de menneskene de jobber med?

Arvid Roaas fra LUPE.

Idealer og realiteter – hverdagen sett i et pårørendeperspektiv

Arvid Roaas, tidligere fylkesleder i Landsforbundet for utviklingshemmede og pårørende. (LUPE)

Roaas tar først for seg boligsituasjonen til mange utviklingshemmede, og hevder at det er en skam at en betaler 8000 kr i månedsleie for en bolig på 40 kvadrat. Med gjennomsnittsinntekt på 12 000, blir det lite tilbake til andre ting. Han spør om det virkelig er nødvendig å gjøre de svakeste av de svake til sosialklienter i et spill om bostøtte, og om ikke den statlige overføringen på over en halv million pr. hode var ment å skulle bidra til en anstendig husleie? Noen utviklingshemmede har, med hjelp av sine foreldre, etablert selveiende enheter, men det er lite populært i det kommunale systemet. Noen er sågar blitt truet med at de ikke får den nødvendige hjelpen dersom de flytter i selveiende boliger.

Roaas hevder at boligene ofte plasseres i tilknytning til andre funksjonshemmede, eldre

Plenumsdiskusjon

Vi har kunnskap om hva som mangler, men jeg tror vi mangler kunnskap om hvordan implementere endringer. Mangel på kompetente tjenesteytere er en av de største utfordringer. Vi vil trenge dobbelt så mange helse og sosialarbeidere som vi har i dag fram mot år 2040, og vi må i fellesskap finne ut hvordan vi skal få det til.

Jeg er på langt nær enig med Johans som sier at det er våre egne forestillinger som bremser oss.

Vi må ta i bruk den individuelle planen først av alt. Det må vi begynne med i morgen.

Tro og livssyn er svært viktig for mange utviklingshemmede, og det er viktig for integreringen i lokalsamfunnet. Personalets holdninger til tro og livssyn har stor betydning for brukernes mulighet til å utøve sin tro.

På dette området skal det lages veileder. Det er viktig å hindre at utviklingshemmede blir utsatt for utilbørlig misjonering, samtidig som de får tilgang på de arenaene det gjelder.

Den kommunale selvråderetten utfordrer på mange måter oss som er brukere. Jeg tenker på målsetningen i reformen som sa at ikke flere enn fem personer skulle bo sammen. Utviklingen har gått veldig i gal retning. I en av bydelene i Oslo bor 60 personer med utviklingshemning i samme hus. Er ikke det en ny særomsorg? Hvilke lover og regler kan hindre slikt?

Sandvin sier i en kommentar at det er jo ikke slik at når noe er galt, så er det motsatte riktig. All juss vil kunne støtte at staten har ansvar for sin reformpolitikk. Derfor laget blant annet Sverige sin lovgivning som i større grad gir enkeltpersoner rettigheter. Det er klart at staten kan bruke den type virkemiddel. Statens råd for funksjonshemning advarte mot nettopp dette, men det har vært vanskelig for å få norske myndigheter å se at de har et ansvar, og at de kan gjøre noe med det.

eller mennesker med psykiske lidelser og/eller rusproblematikk. Det er ikke å regne som integrering. I tillegg har bemanningen kontinuerlig gått tilbake siden reformen, det er manglende kompetanse i forhold til stell, mat og renhold. Mange steder ansettes folk fra andre land, med de språkproblemene det medfører. Foreldre er fortvilet over alle deltidsstillingene som fører til at utviklingshemmede må forholde seg til et stort antall tjenesteytere. Burde vi ikke ta dette på alvor, få en bemanning som både i kvantitet og kvalitet samsvarer med brukernes behov og få inn flere heltidsstillinger? De etablerte turnusordningene er foreldret og ikke i samsvar med behovene.

Når det gjelder ferie, er det bare mulig dersom de får med seg ledsager, og dersom ikke foreldre kan stille opp som hjelpere eller bidra økonomisk, er ferie og fritidsaktiviteter en umulighet for mange utviklingshemmede.

Roaas tok også opp utviklingshemmedes rettsikkerhet, og er i tvil om det i det hele tatt finnes noe som kan kalles rettsikkerhet for denne gruppen. Det kan se ut som om pårørende må bruke advokat for å få på plass selv klart lov-pålagt tjenester. Han etterlyser også ordninger som sikrer større grad av brukermedvirkning.

Han avslutter med å si at det i dag er langt fram til de ideelle målsetningen om normalisering og integrering som lå til grunn da Stortinget i sin tid behandlet reformen, og det er et paradoks at en ikke følger opp og kvalitetskontrollerer om målene blir realisert.

En skole med rom for alle

Peder Haug, Høgskulen i Volda

Alle sentrale utdanningspolitikere har siden 1988 delt ambisjonen om å få mer kompetanse ut av befolkningens talent og heve prestasjonen hos

Plenumsdiskusjon

FO savner trøkk fra de politiske myndigheter. Kommunene bryter lovene hver dag, men det skjer ingenting. Det er nok riktig at vernepleiere har vært usynlige. Vi skal prøve å bråke mer.

En liten refleksjon: institusjon har ikke nødvendigvis med størrelse å gjøre, det er det at noen bestemmer på stedet du bor som skaper institusjonen.

Hva tror kommunene at de tjener på å sette utviklingshemmede i bås?

Mange kommuner føler seg ikke bundet til tross for pålegg fra fylkesmannen.

Vi trenger kunnskap om hvilke sanksjonsmuligheter som virker. Vi har selvfølgelig økonomiske sanksjoner, men da må vi gi mindre til de som allerede gjør jobben dårlig.

De sier vi kan klage på et vedtak, men det tar 6 uker, så går saken til fylkesmannen og det kan ta opp til 2 år før saken er avgjort der. Kommunene spekulerer i dette. Hvordan kan en få fortgang i sakene?

Fylkesmannen må få større myndighet og mulighet til å sanksjonere mot kommunene.

Vet vi noe om hvem som befolker hverdagstjenestene? Det er i hverdagen politikken realiseres?

alle, ikke bare dem med høyere utdanning. Spørsmålet er hvordan utdanningsfeltet ser ut 20 år etter at utfordringen ble formulert? På området utviklingshemmede og skole har vi lite kunnskap, fordi det i liten grad har vært prioritert av forskerne. Men vi vet at situasjonen er svært forskjellig fra kommune til kommune, og fra skole til skole, avhengig av lokale prioriteringer. Vi vet også at den omfattende tendensen til at eleven skal ta ansvar for egen læring, fører til at de blir mer avhengig av hjelp utenfra og hjemmefra. Dette favoriserer de ressurssterke elevene, særlig de med ressurssterke foreldre. Skolen er best for den gjennomsnittlige eleven, og derfor ikke best for elever som har vansker med å lære.

En artikkel av Peder Haug som utdyper tema utviklingshemmede og skole kommer i neste nummer av Rapport.

Inkluderende arbeidsliv – også for utviklingshemmede?

Terje Olsen, Nordlandsforskning

Terje Olsen har laget to rapporter om temaet, og holder nå på med sitt doktorgradsarbeid.

Han starter sitt innlegg med å si at han har tilbrakt mye tid de siste årene på ulike arbeidsplasser, og hevder at det ikke har skjedd stort på dette feltet siden reformen ble iverksatt. Ulike økonomiske konjunkturer og strømninger har kommet og gått, men det har vært få reelle endringer. Stabilitet er ikke bare negativt, men kanskje det sier noe om at vi mangler ambisjoner.

Et inkluderende arbeidsliv på dette feltet må være villet. I «Veien til en vanlig jobb» er fokusert lagt på ideen om «Arbeid med bistand». Den optimismen og gløden som en gang lå der, er det

Debatten starter igjen, og først ute er – Bare Marthe

Marthe ønsker ikke å være Marthe med Down syndrom, men bare Marthe. Hun sier:

«Jeg ønsker meg utdanning og jobb, en vanlig jobb, helst innen teater. Jeg har gått to år på folkehøgskole med trekkspill som hovedinstrument. Jeg har gått et år på teaterlinje, og jeg har spilt rollen som Askepott på Torshov Teateret».

Askepott kan sees som et politisk viktig skuespill. Hun ble gjemt bort, fikk ikke gå på ball og ingen trodde på henne. Marthe ønsker å lære mer om teaterfag, og har to ganger søkt på Sceneskolen – men ble ikke engang ønsket velkommen til opptaksprøven, selv om den skulle være åpen for «alle».

Marthe begynte på yrkesrettet attføring, og trodde det ville være en hjelp – men opplevde å bli snakket til som om hun var tre år gammel. *«Han som skulle hjelpe meg var ung, erfaren og skrev dårlige jobbsøknader. Jeg vil ha en jobb, ikke bare prat. Men de trodde ikke på meg. De mente jeg burde uføretrygde meg, og arbeide på en VTA bedrift. Så fikk jeg tilbud om å følge teaterundervisningen på en videregående skole. Det var bare noen timer i uken, og jeg kunne fint kombinere det med en halv dags jobb. Men NAV sa nei, de mente jeg ville bli for trett!!!!»*

Men i dag har Marthe fått jobb, på Riksteateret hos Ellen Horn.

kanskje ikke så mye igjen av. Det kan handle om at innen ordningen «Arbeid med bistand» har andre målgrupper overtatt, og dermed skjøvet utviklingshemmede ut.

Undersøkelsene viser at litt under halvparten av sysselsatte utviklingshemmede er i kommunale dagsentre, og litt over halvparten i VTA bedrifter. Få har jobb på en vanlig arbeidsplass. Uførepensjon er hovedinntekten, i tillegg har de lønn på opptil en G. Andelen utviklingshemmede uten dagaktiviteter kan se ut til å øke litt.

Det å ha et arbeid, framstå som kompetent og dyktig, er viktig for oss alle. Terje Olsen har samlet nøkkelfortellinger som viser hva arbeidet betyr. Der trekkes arbeidet fram som et adelsmerke, egenutvikling, nytte for andre, hyggestue, tidsfordriv og stigma. Det siste handler om at jeg trives, synes det jeg gjør er viktig, men det er litt flaut. Mange vil heller ha inkludert ordning, sammen med vanlige folk, enn i segregerte ordninger.

Noen få arbeider innen det ordinære arbeidsliv, men det viser seg ofte at spesielle faktorer spiller inn for å få dette til. Enten er det sterke talspersoner, pårørende, tilretteleggere eller andre i bedriften som har en viktig rolle. Det er ofte skjøre, personavhengige faktorer. Mange har kjempet lenge mot standardløsninger, som et tilbud innen en VTA bedrift, før de lykkes i å få et ordinært arbeid.

I VTA bedriftene ønsker en både å ivareta arbeidstagerne, og ha et produksjonsfokus. Men stadig sterkere vektlegging av det siste, har ført til at mange ikke strekker til. Til og med på de kommunale dagsentrene sniker profittfokus seg inn.

Noen utfordringer videre: Overgang fra skole til jobb; her er det et spørsmål om hvordan undervisningen legges opp. Hva skal være videregående skoles ambisjon for disse folka

Debatten fortsetter:

Du spurte hvem som hører til? Det er plass til mange dersom arbeidslivet blir tilrettelagt for den utviklingshemmedes muligheter og kapasitet.

Vi skulle hatt gode prøveordninger der arbeidsgiver får utbetalt et tilskudd dersom de ansetter mennesker med funksjonsnedsettelse!

En sak som nettopp ble tatt opp av Bergens Tidende: To år ekstra på videregående og så – ingenting...

Alle snakket om dagsenter, ingen om arbeid.

Irland blir nevnt. Det viser seg at mange utviklingshemmede er i vanlig arbeid der. De har lagt om måten å tenke på. De har et sterkere personfokus, de spør hva vil du, hva kan du og hvilken jobb vil du ha? De finner ikke jobb til personen, men støtte personen i å finne sin egen jobb.

her? Åssia videregående skole har utviklet noe de kaller delfagbrev. En lærer har engasjert seg spesielt i dette, noe som igjen viser hvor personavhengig suksess kan være.

Kanskje vi skal åpne arbeidsbegrepet mer, at en kan framstå som dugandes person i andre sammenhenger, gjennom aktivitet, kultur, frivillige organisasjoner? Diskusjonen om lønn kontra uførepensjon stopper eller bremser i mange tilfeller gode ideer. Kanskje vi skal la det ligge, og ta det andre først? Kanskje vi da kan få fram nasjonale pyromaner, noen som brenner for tema arbeid og utviklingshemmede!

Aktiv fritid for alle?

Helene Holand, forbundsleder, og Anne Jorunn Økland, tillitsvalgt i NFU

Det er Anne Jorunn Økland som åpner, og hun sier: Jeg er sekretær i Stord og Fitjar NFU, og som alle andre liker jeg å dra på ferie. Når jeg reiser på ferie, må jeg ha en med meg som kan hjelpe meg av og til. Det blir dyrt, for jeg må jo betale for vedkommende. Jeg kan bruke ledsagerbeviset mitt, men ikke på mat, leirer, hotell og lignende.

Jeg vil si noen ord om støttekontakt. Jeg regner henne som en venn. Da jeg skulle bli kjent med henne, pratet vi mye sammen og ble venner. Det er viktig, ellers får vi det ikke trivelig sammen. Det er jeg som er utviklingshemmet, og jeg vet best hvordan det er å være i mine sko. Jeg blir trist og lei når det alltid er jeg som må betale når støttekontakten og jeg skal gjøre noe sammen. Det er ikke bare vanskelig å være utviklingshemmet, det er sabla dyrt også.

Helene Holand fortsetter: Støttekontakt og de utgiftene dette medførte, ble tidligere dekket av kommunen. Støttekontakt er en lovpålagt tjeneste, men ikke det å dekke utgiftene, og de må i dag dekkes helt eller delvis av brukeren selv. Bare i et fåtall kommuner blir utgiftene dekket. Dette er ikke kostnader som velter et kommunebudsjett, og vi i NFU opplever kravet om egenbetaling fra tjenestemottagerne som klart diskriminerende.

Ledsagerbevis er ikke nasjonalt, og mange kommuner har ikke denne ordningen. Noen brukere var på ferie og skulle på konsert med DDE, konsertarrangørene godtok ikke ledsagerbevisene deres. De sa det måtte betales for ledsagerne, det hadde ikke brukerne penger til, og måtte gå skuffet hjem.

For mange er spesielt tilrettelagt fritidstilbud det eneste tilbudet, de får ikke informasjon om alternativene. Mange kommuner har ansatt

fritidsassistenter, noe som medfører fritid i grupper, og ikke nødvendigvis det den enkelte har mest lyst til.

Lov om sosial tjenester og kommunehelse-tjenesteloven gir rett til hjelp i den kommunen du til en hver tid oppholder deg. Jeg kommer fra en turistkommune, men i min tid som helse og sosialsjef opplevde jeg aldri å få henvendelser fra utviklingshemmede eller deres pårørende. Kanskje de vet for lite om slike ordninger? Et annet problem er at mange utviklingshemmede bare kan nyttegjøre seg hjelp fra mennesker som kjenner dem. Det betyr at det blir vanskelig å reise på ferie også i eget land. I utlandet er det ennå vanskeligere, og dyrere. For noen kan en utenlandstur koste mellom 40– og 60 000 kr når de skal dekke reise, opphold og kanskje lønn til en eller flere ledsagere.

«Manneråk 5 år etter» konkluderte med at det ikke mangler overordnede målsetninger, men at utfordringen ligger i å overføre målsetningen til en praktisk hverdag. Vi i NFU opplever at barrierene er knyttet til tilgjengelighet, ikke bare den fysiske, men også i tjenesteyteres tanker om hva mennesker med utviklingshemning kan ha glede og nytte av å delta på. Vi opplever manglende brukermedvirkning når familiens eller den enkeltes tjenestetilbud skal utformes, og at Individuell Plan i alt for liten grad tas i bruk. Og sist, men ikke minst, er det kommunenes rigide forståelse av lov og avtaleverk når nødvendige tjenester skal organiseres på ferietur, som står i veien for muligheten til å reise.

Å bli gammel – dagens situasjon og framtidige utfordringer.

Britt-Evy Westergaard, prosjektleder, UAU (Utviklingsprogrammet Aldring hos mennesker med utviklingshemning)

UAU har siden oppstarten i 2004 arbeidet med kompetanseutvikling for kommuner, spesialisthelsetjenester og fagfolk. De holder kurs både for utviklingshemmede som begynner å bli gamle, og for de som arbeider sammen med dem.

Westergard gir ros til konferansen med følgende: «Det er blitt sagt så mye bra her i dag, og det oppsummerer mye av det vi får høre når vi reiser rundt i kommunene og snakker med brukere, pårørende og personale»

Det finnes ikke statistikk over forekomst og forventet utvikling for dagens eldre med utviklingshemning. De som i dag blir gamle, er de første som blir gamle i kommunene etter reformen. Noen vil merke forandringen allerede når de er 40 år. Andre, også dersom du har en Cerebral Parese, vil kunne merke det ennå tidligere. Det er mangelfull kunnskap om hvordan mottagerne opplever tjenestene de er tilbudt.

UAU har gjennomført en undersøkelse om levealder og forventet forekomst av eldre med Downs syndrom i Norge. Disse personene har 20–30 år kortere levealder enn befolkningen for øvrig. Levealderen har ikke økt vesentlig, men det er flere som vokser opp. Internasjonal forskning konkluderer med at personer med Downs syndrom har en oversykkelighet i eldre år, og derfor vil representere en utfordring for de kommunale helse – og omsorgstjenestene.

Det er mange helseutfordringer knyttet til eldre utviklingshemmede i kommunene: Dårlig utholdenhet og fysikk, fedmerelaterte sykdommer, sensoriske svekkelser og bivirkninger av medisiner. Vi vet ikke nok om hvordan langvarig bruk av medisiner virker på kroppen. Men vi vet at det er manglende kunnskap i kommunene om forskjellene på psykisk sykdom og fysisk funksjonshemning, og biologiske og

sosiale faktorer som forårsaker mentale sykdommer. Mange brukere kan dessuten ha god nytte av kunnskap om egen sykdom eller sykdommer hos sine nærmeste naboer.

Det er store utfordringer knyttet til helseforebyggende arbeid, og mange steder har ikke personalet som arbeider tett på brukerne den nødvendige kunnskapen. I prosjektet «Den doble aldringen» forteller en mor om sønnen som fikk indre blødninger, som hadde gått ned 50 % i blodprosent, som hadde fått time på sykehuset til gastroskopi og om personalet som somlet og kom tre timer for sent. Da var narkoselegen gått hjem! Personalet fikk ny time uken etter, og nøyde seg med det – det var mor som så alvorlig i situasjonen, kontaktet legevakten og sønnen ble innlagt på sykehuset samme kveld der han fikk blodoverføring.

Og så ble det mer debatt!

En kommune ringte og spurte om de kunne holde åpen dagsenteret i sommer, for da var jo ferieproblemet løst!!

Hva med barn og unge under 18? De reiser stort sett på ferie med foreldrene sine, i alle fall opp til 14–15 år. Disse foreldre reiser nok sjeldnere på ferie enn andre. De vet ikke at de kan få hjelp i den kommunen de ferierer i. Ungdommer som reiser uten mor og far blir stilt overfor de samme utfordringer som voksne med støttekontakt.

Så lenge en er på yrkesrettet attføring eller arbeid med bistand, har en ikke rett på ferie. En kan være på disse ordningene i opp til 3 år. Og har altså ikke rett på ferie i denne tiden.

Jan Tøssebro åpnet og oppsummerte konferansen.

Med bakgrunn i tilbakemeldinger fra praksisfeltet, erfaringer gjort av UAU og satsingsmål i offentlige dokumenter, anbefaler UAU blant annet å satse på følgende: Skape møtepunkter for fagutvikling og forskning i nasjonale og internasjonale nettverk. Kunnskapsformidling til tjenesteytere, tjenestemottakere og pårørende. Fremme forskning om demografi/utvikling, sykdom/funksjonssvikt og forhold som opprettholder og fremmer helse og trivsel i eldre år. Utvikle kliniske verktøy til å oppdage, diagnostisere og behandle. Forskning og utviklingsarbeid på tjeneste og omsorgsmodeller i ulike faser av aldringsprosessen og overgang til pensjonisttilværelsen.

Oppsummering ved Jan Tøssebro

Det er ikke så enkelt å oppsummere en dag som dette, begynner Tøssebro. Inntrykket er at det er mye å ta tak i, og viktigst er nok det Johans Sandvin tok opp i begynnelsen, hvilken betydning de verdier og mentale bildene vi har. I 1989

startet jeg med å følge opp arbeidet med reformen. En mor var så fortvilet, hun hadde fått innskrevet sin sønn den gang det var 25 på sovesalene. I dag hadde han eget rom, i et hus han delte med fem andre. Der var sysselsetting og svømmehall på området. «Og dette skal dere legge ned!» Hva om det var i dag, ville hun vært fornøyd med at han bodde sammen med fem andre som han ikke hadde valgt?

Antallet som mottar tjenester er mye høyere i dag enn da reformen ble innført. Det viser at kommunene har tatt utfordringen på alvor. Samtidig er dette en av forklaringene på hvorfor det ikke har skjedd så mye på andre områder. Mange har fått det mye bedre. Det er bare en liten andel som svarer at det var bedre før. Samtidig gjenstår mange utfordringer. Hensikten med denne konferansen har vært en kunnskapsoppsummering. Vi vet ganske mye om hvor skoen trykker, men det er likevel ikke bare enkle svar. En kan si at vi straks og med en gang sette ned en komité. Jeg tror kanskje ikke det er så dumt. Noe av det som skapte drivet på 90-tallet er at det var en så stor reform. I dag handler det mer om å bruke den kunnskapen vi har, og skape et trykk som fører til endring. Og vi må holde oppe trykket, vi vil nok trenge denne type konferanser hvert femte år så lenge jeg lever.

Tøssebro avslutter med noen viktige, om enn spredte, refleksjoner: Det argumenteres ofte for store bofellesskap med henvisning til ensomhet blant utviklingshemmede, økonomi og faglig ensomhet, men jeg har aldri hørt om at 60 personer skulle bo sammen? Jeg er skeptisk, men vi har vel ingen reell kunnskap om hva som vil skje. Og hvis vedtakene er individuelle, hva innebærer da stordriftsfordelene? Vi må i alle fall oppsummere og evaluere de store bofellesskapene som er satt i verk før vi starter opp flere. Jeg er nokså enkel, og tror derfor at oppmerksomhet

er viktig. Johan Borgen sa en gang at han var blitt advart mot å la det gå politikk i en sak. Han svarte: «Dersom det ikke går politikk i den, så går det møll i den».

Tanker etter dagen. Sluttkommentar

Laila Gustavsen, statssekretær i Arbeids og inkluderingsdepartementet

Gustavsen gav tilhørerne en oppgave: Dersom dere var i skoene til Bjarne Håkon Hansen eller Statsministeren, hvilke to–tre tema ville dere prioritere? Skriv ned det du mener er de to–tre viktigste temaene, og putt de oppi denne bøtten. Så skal jeg ta det med tilbake til departementet.

Gustavsen mener vi ofte hopper direkte på tjenestetilbudet når vi snakker om inkludering av folk som ikke opplever å være tatt med. Enten det er rullestolbrukere, eller andre, spørsmålet er om vi hopper over menneskene? La noe stå fast, ikke slå ut alt med badevannet. Vi skal bygge ut et samfunn med plass til alle. Det betyr ikke at alt er i orden, det som er galt må vi ta tak i. Og noe er spesielt viktig: Kvalitet og lovbrudd i de kommunale tjenestene. Her vil IP kunne være et viktig verktøy. Vi må se på ulik lovgivning rundt

ulike planene, se på målsetningen og hvem det skal være godt for. Vi må vurdere hvordan det fungerer og få til bedre koordinering mellom ulike etater.

Vi må ta utgangspunkt i mennesket, og tilrettelegge for et mangfold i tjenestetilbud og boligtilbud. Min datter velger selv hvordan hun ville bo, og det bør alle andre kunne gjøre og. Som Marthe sa: «Jeg tror ingen kan hjelpe meg hvis de ikke tror jeg kan.» Det er det som sitter i våre hoder som skaper barrierer.

Utviklingshemmede må forholde seg til altfor mange tjenesteytere, det er en viktig ledelsesutfordring. NAV's undersøkelser viser at 100 000 mennesker er undersysselsatt. De har en jobb, men ønsker seg mer. Flere av disse bør få større stillinger, og mange kommuner går foran, for eksempel Kristiansand. Der legger de penger i potten for at folk skal få større stillinger. På sikt vil det nok være lurt, ikke bare fordi folk ønsker å jobbe mer, men fordi det gir kommunen en ressurs når behovet for flere hender øker.

Vi i departementet tar disse utfordringene på alvor, og det kanskje viktigste signalet på alvor er at to statssekretærer har vært til stede på konferansen hele dagen.